

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 342.734

DOI 10.32755/sjlaw.2021.02.046

Сікун А. М.,

старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-1484-8830

СУЧАСНИЙ СТАН ОСВІТИ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено стан освіти в установах виконання покарань в Україні. Проаналізовано національні нормативно-правові акти, які закріплюють право на освіту засуджених. Висвітлено норми з міжнародних та європейських законодавчих актів. Розглянуто досвід зарубіжних країн у питанні надання права на освіту для засуджених різних країн. Також автор розглядає можливість розвивати дистанційну освіту в установах виконання покарань, що у свою чергу повинно мати позитивний вплив на засуджених. У статті вказано, що освіта є одним із основних способів виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. Автором визначено проблемні питання у зазначеній тематиці, а також надано рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: освіта, освіта засуджених, установи виконання покарань, дистанційна освіта, виправлення, ресоціалізація, засуджені.

Постановка проблеми. Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі [1]. Саме такими словами закріплене право на освіту для кожного громадянина в Основному Законі нашої держави. Освіта для кожної людини в усі часи була невід'ємним процесом у її житті, яка в свою чергу

надавала їй певні знання та навички для реалізації трудової, наукової або іншої діяльності.

Процес навчання є особливо важливим елементом для осіб, які відбувають кримінальні покарання в установах виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця тематика досліджувалась різними науковцями, такими як: В. А. Бадира, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, А. В. Градецький, А. В. Губенко, М. Я. Гуцуляк, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. О. Меркулова, В. П. Севостянов, А. Х. Степанюк, Б. М. Телефанко, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, С. І. Халимон, С. В. Царюк, С. Х. Шамсунов, С. М. Школа, І. С. Яковець та інші. Але останні зміни в законодавстві та ситуації в країні та світі вимушують втрутитись у дослідження цієї тематики.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити сучасний стан освіти в установах виконання покарань. Проаналізувати досвід інших країн, а також міжнародні та європейські нормативно-правові акти у цій сфері та визначити ключові позитивні моменти для впровадження в національне законодавство.

Виклад основного матеріалу. Саме освіта для засуджених повинна відігравати важливу роль у відновленні та поверненні її в соціальному статусі повноправного члена суспільства та привчання до соціально-нормативного життя в суспільстві.

Одним з основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених є загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, що закріплено в ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) [2].

У статті 107 КВК вказано, що засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають право в порядку, встановленому цим Кодексом і нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України, одержувати освіту відповідно до законодавства про освіту [2]. Доречно було б зазначити, що засуджені мають право, а не зобов'язані отримувати освіту.

Звертаючи увагу на досвід інших країн, доречно було б навести норму статті 127 КВК Республіки Казахстан, де зазначено, що «в установах організовується обов'язкове одержання засудженими, які не досягли тридцяти років, початкова, основ-

на середня, загальносередня освіта. Засуджені старше тридцяти років і інваліди отримують початкову, основну середню, загальносередню освіту за їх бажанням. Для складання іспитів учні звільняються від роботи відповідно до трудового законодавства Республіки Казахстан. Засудженим, які відбувають довічне позбавлення волі, перебувають у лікувально-профілактичних установах, дисциплінарних ізоляторах, одиночних камерах, приміщеннях тимчасової ізоляції, а також переведеним в установи змішаної безпеки для забезпечення правопорядку, в установах створюються умови для самостійного отримання початкової, основної середньої, загальної середньої освіти. Прагнення отримати початкову, основну середню, загальну середню, після середню, вищу і фундаментальну наукову освіту заохочується і враховується під час визначення ступеня поведінки і складанні характеристик засуджених» [3].

Цікавим є те, що особи, які молодші тридцяти років, зобов'язані отримати загальну середню освіту.

Таку практику можна було б перейняти і впровадити в національному законодавстві. Це в свою чергу відображало норму Конституції України, а саме ч. 1 ст. 53, де вказано, що повна загальна середня освіта є обов'язковою [1], про що було зазначено на початку цієї статті. Також забезпечення обов'язковості здобуття громадянами України повної загальної середньої освіти є одним із основних завдань законодавства України про загальну середню освіту [4].

Обов'язковість отримання повної загальної середньої освіти засудженим зможе надати можливість продовжити навчання та мати змогу отримати професійну (професійно-технічну) освіту, або ж вищу освіту, оскільки з останніми двома є певні проблемні питання. Що ж стосується професійно-технічної освіти, то в основному напрям спеціальності пов'язаний із виробництвом, яке функціонує при виправних чи виховних колоніях, що з одного боку, позитивно вплине для працевлаштуванні при установі виконання покарань, а з іншого – така спеціальність може бути не розвинута, або малозатребувана в тій місцевості, в якій буде проживати засуджений після звільнення з виправної або виховної колонії.

Також міжнародне та європейське законодавство рекомендує приділяти увагу навчанню молодим засудженим, що зазначено в п. 77 і в коментарі до процедур 5 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями ООН 1955 р., де зазначено, що в'язням, які здатні мати з цього користь, варто забезпечувати можливість подальшої освіти, включно з релігійним вихованням у країнах, де таке допускається. Навчання неграмотних і молоді слід вважати обов'язковим, і органи тюремного управління мають звертати на це особливу увагу. Навчання в'язнів слід, наскільки це можливо, пов'язувати з чинною в країні системою освіти, з тим, щоб звільнені в'язні могли вчитися далі без утруднень [5].

За п. 28 Європейських пенітенціарних правил, кожна пенітенціарна установа мусить прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які мають бути максимально всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених та їхнім прагненням. Пріоритет треба приділяти ув'язненим, які не вміють читати, писати та рахувати, а також ув'язненим, які відчують брак базової освіти або професійної підготовки. Особливу увагу варто приділяти освіті молодих ув'язнених, а також ув'язнених з особливими потребами. За внутрішнім режимом статус освіти мусить бути не нижчим за статус праці, і ув'язнені не мають піддаватися утискам у фінансовому плані або, інакше, через участь в освітніх програмах. Кожна установа повинна мати бібліотеку для користування всіма ув'язненими, відповідним чином укомплектовану різноманітними популярними та навчальними матеріалами, книгами та іншими інформаційними ресурсами. За можливості роботу бібліотек пенітенціарних установ треба організовувати в координації з місцевими бібліотечними службами. Наскільки це реально зробити, освіта ув'язнених має бути інтегрована до загальнонаціональної системи освіти та професійного навчання, аби після звільнення вони могли без перешкод продовжити своє навчання та професійну підготовку, та має відбуватися під егідою зовнішніх навчальних закладів [6].

Досліджуючи питання загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі, необхідно проаналізувати сучасний стан забезпечення права на освіту осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. У статті 125

КВК вказується, що в колоніях відповідно до законів України "Про освіту" і "Про загальну середню освіту" для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти. Засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку створюються умови для самоосвіти, надається можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб у них і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. У виховних колоніях утворюються середні загальноосвітні школи трьох ступенів. Засуджені, які навчаються в них, підручниками, зошитами та письмовим приладдям забезпечуються безоплатно. Для засуджених, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в цій колонії, надається можливість підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві.

Враховуючи останні зміни в навчальному процесі, які відбулись у зв'язку з пандемією COVID-19 у світі, можна розглянути дистанційне навчання для засуджених, які відбувають покарання у виправних та виховних колоніях.

Особливо не повинно виникати певних труднощів під час надання повної загальної середньої освіти. Частина 3 ст. 4 Закону України «Про повну загальну середню освіту» передбачає, що повна загальна середня освіта може здобуватися за очною (денною), дистанційною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою) формами чи формою педагогічного патронажу, а також за очною (вечірньою), заочною формами (на рівнях базової та профільної середньої освіти) [4]. Це в свою чергу повинно вплинути на позитивний результат у викладанні, оскільки це посилить певну безпеку для вчителів, бо контакт із засудженими буде мінімізований, а також значно спростить поєднання основного місця роботи вчителя з викладанням у виправних чи виховних установах.

Проте для врегулювання деяких питань пропонується внести певні зміни до наказу Міністерства освіти і науки України № 466 від 25.04.2013 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», а саме п. 2.4. викласти в такій редакції:

«Дистанційне навчання організовується для учнів (вихованців), які:

Відбувають покарання у виправних чи виховних установах».

«П. 2.6. При цьому норматив чисельності студентів та слухачів, що навчаються у ВНЗ, ЗПО за дистанційною формою, повинен становити не менше одного викладача на вісімнадцять студентів (слухачів), а для студентів та слухачів, які знаходяться у виправних та виховних колоніях, не менше одного викладача на п'ять студентів (слухачів)».

«П. 4.1. У ЗНЗ використання технологій дистанційного навчання зорієнтоване насамперед на такі категорії учнів (вихованців):

Особи, які відбувають покарання у виправних чи виховних колоніях».

Щодо дистанційного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, то може виникнути проблемні питання під час форми організації навчального процесу професійно-практичної підготовки. Тому це питання потребує більш детального вивчення, як окремої тематики дослідження.

Доречно було б навести норму статті 109 Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Білорусь, де зазначено «У виправних установах організовується отримання засудженими до позбавлення волі загальної середньої, професійно-технічної освіти та проходження професійної підготовки, створюються умови для здобуття середньої спеціальної та вищої освіти в дистанційній формі, а також додаткової освіти. Професійно-технічна освіта та професійна підготовка організовуються за спеціальностями (напрямами спеціальностей, спеціалізацій, професій), за якими засуджені, враховуючи присвоєну кваліфікацію, зможуть працювати у виправній установі і після звільнення з неї. Для отримання засудженими освіти у виправних установах місцевими виконавчими і розпорядчими органами створюються необхідні умови. Ставлення засуджених до отримання освіти враховується під час визначення ступеня їх виправлення. Педагогічні працівники, які здійснюють педагогічну діяльність на території виправних установ, надають допомогу адміністрації виправної установи в проведенні виховної роботи із засудженими. Одержання засудженими

ми освіти здійснюється відповідно до законодавства Республіки Білорусь про освіту» [7].

Одразу можна виділити 2 позитивних аспекти. Перший полягає в тому, що на законодавчому рівні закріплено, що для засуджених до позбавлення волі створюються умови для отримання середньої спеціальної та вищої освіти в дистанційній формі. Така практика в національному законодавстві вказана в Положенні про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Освіта», затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 16.05.2016 № 1418/5, а саме «засудженим, які бажають підвищити свій освітній рівень, адміністрація установи надає можливість для навчання за дистанційною та заочною формами навчання у вищих навчальних закладах» [8].

Другий позитивний аспект вказує на те, що професійно-технічна освіта та професійна підготовка організуються за спеціальностями (напрямами спеціальностей, спеціалізацій, професій), за якими засуджені, враховуючи присвоєну кваліфікацію, зможуть працювати у виправній установі і після звільнення з неї. Це повинно позитивно сприяти у працевлаштуванні особи після звільнення з установи виконання покарань з урахуванням набутих знань та навичок під час перебування у виправній колонії.

Тому пропонуємо врахувати досвід Республіки Білорусь під час розроблення національних нормативно-правових актів.

Щодо організації загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі, то вона передбачена ст. 126 КВК України, де зазначено «Організація загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених, у тому числі професійно-технічного навчання на виробництві, здійснюється відповідно до законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту" і "Про професійно-технічну освіту" в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. На період проходження державної підсумкової атестації засуджені, які навчаються, звільняються від роботи на строк, передбачений законодавством. Заробітна плата їм за цей період не нараховується, харчування надається безоплатно. Засудженим, які займаються самоосвітою, адміністрація колонії створює необхідні умови для занять у вільний від роботи час. Загальноосвітнє і

професійно-технічне навчання засуджених заохочується і враховується при визначенні ступеня їхнього виправлення. Педагогічні працівники загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів надають допомогу адміністрації колонії в соціально-виховній роботі із засудженими» [2].

Необхідно звернути увагу на ч. 2 вищезгаданої статті, а саме на фразу «на період проходження державної підсумкової атестації засуджені, які навчаються, звільняються від роботи на строк, передбачений законодавством. Заробітна плата їм за цей період не нараховується, харчування надається безоплатно» [2].

Якщо ж звернутись до Кодексу законів про працю України, то в ст. 211 зазначається «Працівникам, які здобувають загальну середню освіту в середніх загальноосвітніх вечірніх (змінних) школах, класах, групах з очною, заочною формами навчання при загальноосвітніх школах, надається додаткова оплачувана відпустка на період складання: 1) випускних іспитів в основній школі – тривалістю 10 календарних днів; 2) випускних іспитів у старшій школі – тривалістю 23 календарних дні; 3) перевідних іспитів в основній та старшій школах – від 4 до 6 календарних днів.

Працівникам, які складають іспити екстерном за основну або старшу школу, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю відповідно 21 та 28 календарних днів [9, с. 365–368].

А також у ст. 213 КЗпП України вказано, що працівникам, які успішно навчаються на вечірніх відділеннях професійно-технічних навчальних закладів, надається додаткова оплачувана відпустка для підготовки та складання іспитів загальною тривалістю 35 календарних днів протягом навчального року [9].

Ключовою фразою тут буде те, що вільним працівникам надається оплачувана відпустка, а засудженим заробітна плата на час складання іспитів не нараховується, що в свою чергу виступає ще одним негативним показником для того, щоб засуджені добровільно навчалися. Оскільки, як показує статистика, заробітна плата засуджених порівняно не висока. Наприклад, середня заробітна плата працевлаштованих засуджених за перше півріччя 2019 р. становила 2003 грн на місяць [10].

Цікавим є те, що в ч. 3 п. 7 розділі 20 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом

Міністерства юстиції України від 28.08.2018 №2823/5, вказано, що для складання іспитів учні-засуджені звільняються від роботи на строк, передбачений Кодексом законів про працю України і Законом України «Про оплату праці». Заробітна плата їм за цей час не нараховується [11]. Тобто строк, на який звільняється засуджений від роботи на час складання іспитів, регламентується Кодексом законів про працю, хоча заробітну плату на відміну від вільних осіб не нараховують.

Тому пропонується на час складання іспитів закріпити за засудженим його середню заробітну плату, що в свою чергу буде сприяти заохочувальним елементом для навчання засуджених.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що освіта є дуже важливим та ключовим моментом у виправленні та ресоціалізації засуджених. Якісна освіта, що спрямована на отримання практичних навичок, буде позитивно впливати на рівень працевлаштування засуджених після звільнення, що в свою чергу повинно зменшити рівень злочинності.

Також, враховуючи досвід зарубіжних держав, а також норми міжнародних нормативно-правових актів, необхідно закріпити обов'язок на надання повної загальної освіти засудженим, які не досягли тридцяти років.

Пандемія зумовила потребу в деяких змінах у системі освіти, зокрема застосування дистанційного навчання. Така форма навчання знайшла своє практичне втілення також в установах виконання покарань, але воно потребує вдосконалення.

Потребують зміни у відомчих нормативно-правових актах з приведенням їх у відповідність до національного законодавства щодо збереження заробітної плати на час складання іспитів учнями-засудженими, а це стимулюватиме засуджених для навчання та отримання освіти.

Список використаних джерел

1. Конституція України: станом на 01 січня 2020 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21
3. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 01.07.2014 г. №234-V. Дата обновления:

07.07.2020. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения: 19.08.2021).

4. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 31. Ст. 226.

5. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими: Правила Організації Об'єднаних Націй від 30.08.1955 р. № 995-212. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 29.08.2021).

6. Європейські пенітенціарні правила: рекомендація Комітету Міністрів держав-учасниць від 11.01.2006 р. № R(2006)2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032/ed20060111 (дата звернення: 03.09.2021).

7. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 11.01.2000 г. №365-3. Дата обновления: 17.07.2020. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=НК0000365> (дата обращения: 03.09.2021).

8. Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Освіта»: затв. наказом М-ва юстиції України від 16.05.2016 № 1418/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16#Text> (дата звернення: 03.09.2021).

9. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10. 12. 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.

10. Кримінально-виконавча система України в 2019 році. Статистичний огляд. URL: <http://ukrprison.org.ua/articles/1581323348> (дата звернення: 03.09.2021).

11. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом М-ва юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення: 03.09.2021).

Sikun A.

CURRENT STATE OF EDUCATION OF CONVICTS AS A MEANS OF CORRECTION AND RESOCIALIZATION

In this article, the author raises the issue of the current state of education of persons detained in correctional institutions, since it is one of the main ways to correct and re-socialize convicts.

The author analyzes the national legislation governing the education of convicts. The author also analyzes the normative-legal acts of foreign countries that regulate this issue. It is highlighted the positive aspects which the legislation of our country can adopt for the improvement of problematic moments in the national legislation.

The attention is also paid to international and European normative-legal documents in the field of education of convicts and a comparative analysis of compliance with national legislation.

The author of the article also singles out the current situation caused by the pandemic COVID-19 virus. It is proposed to further develop distance education in

correctional institutions, as it can have positive results in improving the quality of teaching for this category of people, as well as be able to increase the level of security for teachers who work with convicts.

The author notes that it is necessary to amend national legislation, namely in departmental and special normative-legal acts and provide convicts with additional paid vocation for the examinations duration of convicts, which will be an additional incentive for persons detained in correctional institutions in order to voluntarily receive education.

In this article, the author concludes that the more convicts receive quality education, the lower the rate of recidivism, since it is easier for them to find job and honestly earn a living.

Key words: *education, education of convicts, correctional institutions, distance education, correction, re-socialization, convicts.*

References

1. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Ukraine (2003), *Criminal Enforcement Code*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Republic of Kazakhstan (2014), *Criminal Enforcement Code of the Republic of Kazakhstan*: Law of the Republic of Kazakhstan, Parliament of Kazakhstan, Nur-Sultan.
4. Ukraine (2020), *On complete general secondary education*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. United Nations (1955), *Minimum UN standard rules for the treatment of prisoners*: UN rules, UN Congress on Crime Prevention, Geneva.
6. Council of Europe (2006), *European penitentiary rules*: Council of Europe recommendations, Council of Europe, Strasbourg.
7. Republic of Belarus (2000), *Criminal Enforcement Code of the Republic of Belarus*: Law of the Republic of Belarus, National Assembly of the Republic of Belarus, Minsk.
8. Ukraine (2016), *Provisions of the program of differentiated educational influence on convicts*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.
9. Ukraine (1971), *Labor Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
10. Prison portal (2019), "Criminal and executive system of Ukraine in 2019. Statistical review", available at: <http://ukrprison.org.ua/articles/1581323348> (accessed 3 September 2021).
11. Ukraine (2018), *Rules of internal procedure of penitentiary institutions*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.